

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Д.Ф. Крисанов, д-р екон. наук

Національний університет харчових технологій

З початку 2000-их років – започаткування виходу «з дна рецесії» – в харчовій промисловості відбулися значні структурні, галузеві, територіальні й інші трансформації. Вони були зумовлені низкою чинників, зокрема:

а) диспропорціями в розміщенні й тенденціях розвитку сировинних і переробних галузей продовольчого комплексу;

б) започаткуванням та поширенням на аграрний сектор процесів глобалізації, інтернаціоналізації та євроінтеграції;

в) нарощуванням обсягів прямих іноземних інвестицій в аграрну сферу (з початку 2001 по 2015 рр. зросли вчетверо – до чотирьох млрд. дол. США);

г) адаптацією національної системи технічного регулювання до європейської моделі ринкового нагляду, що спонукало підприємців до визначення із перспективою виробництва, а саме: модернізації, підтримки задля тривалої експлуатації залишкового ресурсу потужностей, прискореного використання виробничих можливостей;

д) завершенням руйнації матеріально-технічної бази підприємств, які не спромоглися при виході із рецесії сформувати власну «сировинну зону», відновити експлуатацію виробничих потужностей, а також зміцнити свою «нішу» на продуктовому ринку та ін.

Зазначені трансформації найвиразніше проявилися через зміну кількісних характеристик, які наведені в табл. 1. Серед них: кількість підприємств зменшилася майже на третину, тому числі великих і середніх – удвічі, чисельність штатних працівників скоротилася на чверть, водночас вартість основних засобів (ОЗ) зросла більше ніж у п'ятеро, хоча при цьому їх зношеність підвищилася на 6,3 пп (до 48,5%). Це свідчить про переважання процесів зношення на відтворенням ОЗ, про накопичення застарілого і проамортизованого основного капіталу. Про масштаби структурних зрушень може свідчити динаміка співвідношення вартостей ОЗ (в мільйонах гривень) між основними складовими харчової промисловості:

$$OЗ = ХП + Н + ТВ = 16540 + 4133 + 781 = 0,771 : 0,193 : 0,036 \text{ (2001 р.)}$$

$$OЗ = ХП + Н + ТВ = 82552 + 29132 + 5092 = 0,707 : 0,249 : 0,044 \text{ (2013 р.)}$$

Таблиця 1

Структурні трансформації промисловості по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів

Найменування показників	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2013 до	
							2001	2010
1. Кількість підприємств, од.	9079	8379	6551	6559	5768	6407	70,6	97,8
2. З них великих та середніх, од.	2398	2305	1358	1353	1278	1215	50,7	89,5
3. Вартість основних засобів, млн. грн.	21454	50263	91985	96507	105700	116776	5,5 р.б.	127,0
- зношеність основних засобів, %	42,2	48,4	45,1	46,5	47,2	48,5	+6,3	+3,4
з них за розділами:								
а) 10. Виробництво харчових продуктів, млн. грн.	16540	38286	66309	66913	74155	82552	5,0 р.б.	124,5
- зношеність основних засобів, %	55,6	52,1	45,2	45,6	46,6	47,0	-8,6	+1,8
б) 11. Виробництво напоїв, млн. грн.	4133	9744	22025	25540	27274	29132	7,0 р.б.	132,3
- зношеність основних засобів, %	36,4	38,4	44,5	50,5	53,1	55,1	+18,7	+10,6
в) 12. Виробництво тютюнових виробів, млн. грн.	781	2233	3651	4054	4271	5092	6,5 р.б.	139,5
- зношеність основних засобів, %	26,2	28,7	35,4	35,9	37,7	36,3	+10,1	+0,9
4. Чисельність штатних працівників, тис. осіб, у т.ч.:	548,5	566,7	417,9	425,7	415,2	402,4	73,2	96,4
- на великих та середніх підприємствах, тис. осіб	478,6	520,0	369,6	380,0	373,0	358,6	74,9	97,0
- на малих підприємствах, тис. осіб	69,9	46,7	48,3	45,7	42,2	43,8	62,6	90,7

Джерело : складено та розраховано автором за [1; 2, с. 98; 3, с. 141-150]

Зазначимо, що у 2014 р. на підприємствах харчової промисловості були зареєстровані нижче зазначені системи управління (менеджменту):

– *ISO серії 9000* (остання українська версія *ДСТУ ISO 9001 : 2009*) – серія міжнародних стандартів, в яких систематизовані вимоги до систем менеджменту якості організацій і підприємств (системи управління якістю). Впроваджено (і сертифіковано) та в стадії розробки і впровадження відповідно налічується систем 385 і 29 од.;

– *ISO серії 14000 (ДСТУ ISO 14001-97)* – системи екологічного менеджменту (системи управління безпечністю навколишнього середовища). Впроваджено (і сертифіковано) та в стадії розробки і впровадження відповідно налічується систем 12 і 7 од.;

– *НАССР (ДСТУ 4161-2003)* – аналіз небезпечних чинників та критичні точки контролю (системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги). Впроваджено (і сертифіковано) та в стадії розробки і впровадження відповідно налічується систем 202 і 60 од.;

– *ISO 22000 : 2005 (ДСТУ ISO 22000: 2007)* – системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового

ланцюга. Впроваджено (і сертифіковано) та в стадії розробки і впровадження відповідно налічується систем 278 і 66 од.

Загалом, функціональні системи управління сертифіковані на 574 підприємствах, а в стадії впровадження на 97 (у сукупності на 671 підприємстві). Згідно із статистикою за 2013 р. по харчовій промисловості прозвітувалися 6407 суб'єктів господарювання, з них великих 89 і середніх 1126 (усього 1215) підприємств. Отже, майже 45% з них – це група виробників-потенційних кандидатів для впровадження функціональних системи управління. Але ж які перспективні стратегії доцільно обирати підприємствам, враховуючи активізацію євроінтеграційних процесів?

Підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС (УА-2014) у минулому році та близьке завершення її ратифікації (уже 14 країн схвалили) у нинішньому поставили національне господарство, а особливо аграрний сектор, перед значною низкою доволі потужних сучасних викликів. Один із основних серед них: гостра необхідність переходу на європейську модель ринкового нагляду. У цьому процесі держава в особі органів державного ринкового нагляду приймає участь як суб'єкт контролю за дотриманням вимог безпечності та якості агрохарчової продукції, яка надходить на продовольчі ринки. Водночас, підприємства аграрного сектора, тобто, сільського господарства і харчової промисловості, як продуценти, повинні забезпечити її виробництво з дотриманням нормативних показників безпечності та якості. Держава ще з 1998 р. проводить різнопланову роботу по гармонізації та адаптації національної системи технічного регулювання до принципів та вимог, що запроваджені в країнах-членах ЄС, з метою переходу на європейську модель ринкового нагляду.

За таких умов головне завдання підприємств аграрного сектора полягає в тому, щоб гарантувати надходження на ринки безпечної та якісної агрохарчової продукції. У цьому зв'язку можна виділити наступні основні стратегії перспективного розвитку підприємств:

– оскільки, за оцінками вітчизняних фахівців, в Україні реально функціонує лише близько 20% систем менеджменту, тобто їх впровадження носить більшою мірою формальний характер, то підприємствам, де зазначені системи сертифіковані, виправдано запропонувати такі стратегії: а) збереження і закріплення позитивного іміджу виробника безпечної та якісної продукції, що гарантовано сертифікацією систем менеджменту міжнародними центрами сертифікації (МЦС); б) модернізації виробництва та підвищення якості персоналу на підприємствах, де функціонують сертифіковані в національних центрах сертифікації (НЦС) системи менеджменту, з метою їх виведення на вищий рівень досконалості, а також наступної сертифікації в МЦС;

– для підприємств, на яких відсутні сертифіковані системи менеджменту, найдоцільнішими будуть наступні перспективні стратегії розвитку: а) модернізація виробничих потужностей та підвищення кваліфікації персоналу підприємств з метою впровадження систем менеджменту та їх сертифікації в МЦС; б) підтримка діючого виробництва з метою використання залишкового потенціалу при збереженні орієнтації на внутрішній ринок у перехідному

періоді; в) зупинка виробництва унаслідок недоцільності його модернізації з технічних причин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали Державної служби статистики України за 2001 та 2006 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Діяльність суб'єктів господарювання : 2013 : Стат. збірник / За ред. М.С. Кузнєцова, Відп. за вип. О.М. Колпакова. – К. : ТОВ вид-во «Консультант», 2014. – 474 с.

3. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : 2013 : Стат. збірник / За ред. М.С. Кузнєцова, Відп. за вип. О.М. Колпакова. – К. : ТОВ вид-во «Консультант», 2014. – 498 с.